

мар системинин зәдәләnmәси вә битки-
нин чаван инкишаф едән органлары-
нын көбәләк токсинләри илә зәһәр-
ләnmәсинә сәбәб олур.

Хәстәлијин әләмәтләри биткинин
бој атан һиссәсинин әјилмәси, јарпа-
ларын јашыл рәнкинин солғунлашма-
сы, солухмасы вә төкүлмәсиндән иба-
рәтдир.

Мүбаризә-профилактик тәдбирлә-
рән ибарәтдир. Чүнки хәстәлијин әмә-
лә кәлмәсиндә вә сүр'әтләнмәсиндә
һаванын гурағлығы, торпағ сәтһиндә
јүксәк температурун олмасы, торпағын
һәдсиз бәрклији чәркә араларынын
вахтында бечәрилмәси вә с. олдуғу
үчүн бу мәсәләләрин арадан галдырыл-
масы вә дәф едилмәси хәстәлијә гар-
шы мүбаризә тәдбиридир.

Гараајаг хәстәлији. Чүчәрти вә
шитилләри зәдәләјир. Бу һалда јерүстү
һиссәнин көвдәчији гаралыр, назилыр,
чүрүјүр вә биткинин мәһвинә сәбәб
олур. Иријашлы шитилләр һәр вахт га-
раајагла хәстәләнмирләр. Хәстәлијин
әмәлә кәлмәсинин әсас сәбәби рүтубә-
тин һәдсиз чохлағу вә температурун
ашағы олмасыдыр. Јүксәк рүтубәтдә
торпағын јумшалдылмасы вә һавалан-
дырылмасы јахшы нәтичә верир. Бә'зи
һалларда биткиләрин зәдәләnmәсини
азалтмағ үчүн торпаға гуру күлүн (1
кв.м-ә 100 г) верилмәси вә ја 3%-ли
мис купоросу мәһлулунын чиләнмәси
мүсбәт нәтичә верир.

Данадиши - ән чох зијан верән һә-
шәрәтлардандыр. О әсасән јумшағ, јах-
шы рүтубәтли торпағларда, чај, канал
вә сутутар јерләрин кәнарларында даһа
чох раст кәлинир. Һәшаратын өзү вә
сүрфәләри дә ејни дәрәчәдә зијан ве-
рирләр. Онлар чүчәрмиш тохумлары,
көкү, көвдәни, јарпағы вә башга чаван
органлары мәһв едирләр.

Әсас мүбаризә тәдбири - торпағын
дүзкүн бечәрилмәси вә зәһәрли алда-
дычы гиданын дүзкүн тәтбиг едилмәси-
дир. Чәркәараларынын даими ишлән-
мәси, дәрин паяыз шуму (мәһсул јығы-
мындан сонра), ири һәшаратларын,
сүрфәләрин мәһвинә вә онларын јува-
сынын дағылмасына сәбәб олур. Дана-
дишијә гаршы 2-3%-ли карбатион мәһ-
лулунын әкин вә сәпиндән габаг чилән-
мәси јахшы нәтичә верир.

Совка - чаван биткинин јерүстү
һиссәсини јејир вә беләликлә, о мәһв
олур. Әсасән о әкиндән сонра, битки
һәлә торпаға там бәркимәмиш даһа
чох зијан верир. Зијан верән тыртылла-
ры дәрин паяыз шуму вә јазда чәркәа-
раларынын бечәрилмәси (әкинә гәдәр
вә биткијә гуллуғ едәркән) илә јох ет-
мәк олар. Сон вахтлар кәпәнәкләрин
учан вахтында (1 гектара 50-100 мин)
трихограммалар бурахмагла вә јумурта-
ларын сахланмасында рол ојнајан алағ-
лары мәһв етмәклә мүбаризә апары-
лыр.

КАВАЛЫ МӘҢСУЛУНА ЕЃТИЈАЧЫН МҮӘЈЈӘНЛӘШДИРИЛМӘСИ

Һ. Ә. ИДРИСОВ, кәнд тәсәррүфаты елмләри намизәди.

Азәрбајчан Дөвләт Кәнд Тәсәррүфаты Академијасы

Өлкә әһалисинин мејвә-ки-
ләмејвәјә олан тәләбаты-
нын өдәнилмәси алим вә
мүтәхәссисләр гаршысында дуран һәл-
ли вачиб мәсәләләрдәндир. Бу битки-
нин мејвәләринин зәнкин кимјәви тәр-
киби, асан бечәрилмәси, мејвәсиндән
мүхтәлиф әрзағ, гида, мәһсулларынын
һазырланмасы она олан тәләбатын
күндән-күнә артмасына сәбәб олур.

Республикамызын торпағ-иглим шә-
раити диқәр мејвә биткиләри илә јана-
шы кавалы биткисинин дә кениш шә-
килдә бечәрилмәси үчүн чох әлвериш-
лидир.

Кавалынын дүнјада мә'лум олан 2
миндән артығ сортунун әксәријјәтинин
республикада бечәрилмәси имканынын
олмасы, ондан јүксәк мәһсул алмағ
үчүн даһа кениш мүтәрәғти бечәрмә
үсулларындан истифадә етмәјә зәмин
јарадыр.

Бир чох тәдгигатчылар бу биткинин
һәтта Гафғазда әмәлә кәлиб форма-
лашмасыны гејд едирләр. (Т. М. Жу-
ковски, 1971). Лакин академик Н. И.
Вавилова көрә кавалынын республика-
мыза Өн Асијадан кечдији сүбүт едил-
мишдир.

Кавалынын кәтирилмә сортларынын тез бир заманда јерли шәрантә ујғунлашыб бол вә јүксәк кејфијјәтли мәһсул вермәси башга мејвә биткиләринин чәтин бечәрилдији әразиләрдә асан бечәрилмә имканынын олмасы игтисади чәһәтдән фәјдалы битки олдуғуну сүбүт едир. Белә ки, Н. Жучкова (1954), Ф. Шуранова (1959), Г. А. Каблучко (1953), В. И. Мајдебур (1987), А. Ф. Урсу (1988) гејд едирләр ки, кавалыдан чәтин аеросијаја малик, ағыр торпагларда нормал күбрә вә рүтүбәтләнмә тәтбиғ етмәклә јүксәк мәһсул алмағ мүмкүндүр. И. Жигаревич (1961), И. Коломиетс (1966), И. Шербатко (1966), Т. Һачыјев (1970) көстәрирләр ки, нормал рүтүбәтләнмә һәм дә феноложии фазаларын иллик инкишафына мүсбәт тә’сир көстәрир.

Күндән-күнә әһалинин сајынын вә тәләбатынын артмасы, кавалы мәһсулуна олан еһтијачы мүтәрәғти бечәрмә технолокијасы тәтбиғ етмәклә өдәмәјә имкан верир.

Республикамызын дикәр вачиб кәнд тәсәррүфаты биткиләри үчүн әл-веришли торпағ саһәләриндән башга чохлу мигдарда дағлыг вә дағәтәји, һәмчинин әсас биткиләр үчүн јарарсыз торпағ саһәләри вардыр ки, онлар кавалы үчүн јарарлы сајыла биләр.

Бу мәгсәдә чатмағ үчүн 1988-чи илдән башлајарағ Крымск тәчрүбә-селексия стансијасындан кәтирилмиш мүхтәлиф адлы сорт вә һибрид формалар үзәриндә апардығымыз кениш елмитадгигат ишләринин нәтичәләринин мүасир тәсәррүфат саһәләриндә тәтбиғинин арзу олунан нәтичәләри әлдә етмәјә имкан верәчәјини нәзәрә аларағ онлары тәғдим едирик: Гафгаз Венжеркасы, Алтан Ренклоду, Кубан тезјетишәни, Кабардин тезјетишәни, Кубан карлики, Анна Шпет, Перспектив, Сары Кавалы, Елсәвән, Албухара, 21-6-26, 37-6-4, Кубан Лекендасы.

Сон статистик мә’луматлара көрә республикада истеһсал олунан кавалы мејвәси 5000 тондан чох дејилдир. Физиоложи нормаја әсасән республикада әһалини бу мәһсулла тә’мин етмәк үчүн илдә 14000 тон кавалы мејвә мәһсулу истеһсал олунмалыдыр. Бу чатышмазлығы арадан галдырмағ үчүн илк нөвбәдә јүксәк кејфијјәтли вә мәһсулдар сортлары бечәрмәклә мәһсул истеһсалыны вә мәһсулдарлығы артырмағ лазымдыр. Бунун үчүн исә јерли шәраитә ујғун, тез мәһсула дүшән, алчағ бојлу јыңчам чәтирә малик сортлардан истифадә олунмасы мәгсәдәујғундур.

Тәдгиг етдијимиз сортларын бир групу уча, дикәри орта, үчүнчүсү исә көдәк бојлу олмагла онларын саһә ва-

һидиндә јерләшдирилмәси имканлары вә бундан ирәли кәләрәк мәһсулдарлығылары да мүхтәлифдир. Белә ки, Елсәвән, Сары Кавалы, Алтан Ренклоду, Албухара сортлары уча бојлу олмагла онларын һектара јерләшмәси имканы 208-250 әдәд, мәһсулдарлығы 90 сентнерә гәдәрдир.

Анна Шпет, Гафгаз Венжеркасы, 37-6-4, 21-6-26, Кубан тезјетишәни сортлары орта бојлу олмагла, һектарда мигдары 333-400 әдәд, мәһсулдарлығы һектардан 100-130 сентнердир.

Үчүнчү група дахил олан Кубан карлики, Кабардин тезјетишәни, Перспектив, Кубан Лекендасы сортлары көдәк бојлу олдуғларындан онларын һектарда јерләшмәси имканынын 500-800 әдәд олмасы мәһсулдарлығын да 130 сентнердән чох олмасына имкан верир.

Көрүндүјү кими интенсив бағчылығын тәләбләринә ујғун кәлән сортларын бечәрилмәси тәсәррүфат фәалијјәтинин артырылмасына да мүсбәт тә’сир көстәрир. Уча бојлу сортлар исә белә бағларда бағ горујучу мешә золағларында истифадә едилмәклә икили мәгсәдә хидмәт едә биләр.

Бундан ирәли кәләрәк әһалинин илбоју кавалы мәһсулуна еһтијачыны өдәмәк үчүн тәләб олунан бағ саһәсинин вә сабит мәһсул истеһсалына тә’минат верән бағ нөвбәләшмәси үчүн еһтијат саһәнин һесабаты апарылмалыдыр.

Апардығымыз һесабламаларла мүәјјән олунмушдур ки, 7 милјон нәфәр әһалинин физиоложи норма кими тәләб олунан кавалы мәһсулу илә тә’мин етмәк үчүн 1076 һек. кавалы бағы, 269 һек. исә бағ нөвбәләшмәси үчүн еһтијат саһә тәләб олунур.

Истеһсал олунан мәһсулдан 3500 тәзә һалда, 3500 тон гурутмағ үчүн, 7000 тон исә консерв сәнајесинин еһтијачыны өдәмәк үчүн истифадә олуна биләр.

Бу бахымдан тәғдиг олунан сортлар ашағыдакы ики група ајрыла биләр:

1. Тәзә вә е’мал едилмиш шәкилдә истифадә олунан сортлар: Алтан Ренклоду, 21-6-26, 37-6-4, Сары Кавалы, Елсәвән, Анна Шпет;

2. Гурутма үчүн истифадә олунанлар - Гафгаз Венжеркасы, Кубан Лекендасы, Кубан карлики, Перспектив, Кубан тезјетишәни, Кабардин тезјетишәни, Албухара.

Дејиләнләрдән ајдын олур ки, јерли вә кәтирилмә сортлардан ән јахшы кејфијјәт көстәричиләринә малик оланларын сечилиб кениш шәкилдә бечәрилмәси, дүзкүн агротехники фонда әһалинин мејвә мәһсулларына олан тәләбатыны өдәмәјә имкан јарадыр.